

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XX

BELGRADE
1989

BALCANICA XX, Beograd 1989, 9—453.

15—32) у коме Стојанчевић разматра све значајније радове који су се делимично или у целини бавили наведеним раздобљем. Поглавља књиге су установљена према хронологији српске историје: почевши од првог српског устанка и првих владавина кнезова Милоша и Михаила, преко уставобранитељског периода и веома значајне друге Михаилове владавине, до Намесништва, владавине кнеза Милана и српско-турских ратова. Ових седам глава су подељене на читав низ мањих поглавља чији наслови сигурно упућују на суштину српско-бугарских односа одређеног раздобља. Прве четири главе имају и закључке који представљају сумирање резултата истраживања српско-бугарских односа одређеног периода. Мада делује архаично то што Стојанчевић с времена на време постави питање, а затим у излагању даје одговор, он је тиме

у ствари јасно истицао пред читаоцем важност појединих момента и проблема, те га потом водио до својих закључака. То је најочљивије на почетку књиге и на крају главе „Историографски преглед“ у којој аутор у шест тачака наводи шта „студија треба да прикаже“.

Књига В. Стојанчевића садржи једну специфичност која је релативно ретка у нашој историографији. Док се у књигама најчешће појављују кратки резимеи на једном од страних језика, аутор је овде дао два дужа резимеа на енглеском и француском, чиме је ширем кругу страних читалаца омогућио да се упозна са проблемом. Вредност књиге је увећана регистрима личних имена и географских појмова, те коликим историјским картама у тексту.

Љубодраг П. Ристић

ЈУГОСЛОВЕНСКО-СОВЈЕТСКИ ОДНОСИ

(Никола Б. Поповић, *Југословенско-совјетски односи у другом светском рату*, ИСИ, Београд 1988, 332 стр.)

Др Никола Б. Поповић, научни савјетник Института за савремену историју у Београду, готово двије деценије изучава комплекс српских и југословенских веза и односа са Русијом у XX вијеку. Прије ове књиге публиковани су његова врло запажена монографија *Србија и Русија 1912—1917.* и већи број чланака. Посљедњом књигом *Југословенско-совјетски односи у другом светском рату* врши систематизацију истраживачких резултата југословенске и совјетске историографије о том питању, уграђујући их на умјешан начин у своје дело. За разлику од неких других аутора, који су овакве резултате преузимали некритички, ситуирајући их у оквире савремене државноправне разумности, Поповићев приступ изворима је коректан, а мишлени склоп сачињен на тој ос-

нови је адекватан. Недосљедан је једино према писцу ових редова јер резултате његове монографије *Влада на беспућу*, која се бави и совјетско-југословенским односима у рату, помиње само у неколико навода, док оне које доноси двотомно дјело *Савезници и југословенска ратна драма* и не помиње, мада оно по својој суштини може представљати централну тематску и проблемску потку за његову анализу. Можда је то због подлагања једном недемократском тренду политике, који је у односу према мојој књизи био посебно изражен. Поповићева монографија је заснована и на значајним архивским изворима, а међу њима и на неким до сада непознатим.

Ауторова општа методолошка рјешења по много чему су оригинална. Тему композиционо об-

једињава у неколико цјелина које су више проблемске него хронолошке. Однос два државна субјекта посматра као ратне односе двије легитимне државе, укључујући и димензију непријатељства (учешће усташа на Источном фронту) затим као релације идеолошких и политичких субјеката, као односе закулисне револуционарне игре и као догађајне односе које одређује ратна логика.

Првом поглављу *Устанак у Југославији 1941. године и Совјетски Савез* претходи уводно разматрање тешког међународног положаја Југославије и СССР-а, кад су дипломатски и други односи сарадње условљавани војно-политичким разлозима. Устанички односи садрже приказе априског рата 1941. као чиниоца који је помјерио напад на СССР, затим приказе антисрпских погрома у Независној Држави Хрватској, на Косову и Метохији, у Србији и другим крајевима, укључујући и прогоне Словенаца. Ту су и борбени односи два фактора, партизана и четника, и њихова прва огледања на домаћој и савезничкој политичкој сцени. Идеологија ових покрета је јасно зацртана као „дијаметрално супротна“; одређују је назнаке националног контекста, али без довољне аналитичке функциоанализације национално-егзистенцијалног мотива. Чињенице о совјетско-британским односима 1941. године истакнуте су као општи политички оквир који условљава и партизанско-четничке односе, у првом реду борбеним чиниоцима.

Ово поглавље је „најрањивије“ због једне појмовне одреднице која релативизује дио свштине: Недићев режим је исто тако „квислиншки“ као и Павелићев! Затим, у одређеном појмовном смислу врше се пројекције савремености на прошлост: истичу се одреднице о прногорској и македонској нацији које тада нису постојале, док се Војводина обрађује оловјеном ола Србије. Нека ауторова гледишта не почињају на солидним логичким претпоставкама: спису „није познато“ да ли је предустанички

проглас Коминтерне утицао на проглас ЦК КПЈ, мада је тај утицај и у његовој анализи догађаја јасно изражен! Није потпуно засновано, односно једнострано је ауторово гледиште да је британска влада била тајно за оружану борбу која би почела „на њен знак“; није адекватан јер бројна друга документа говоре да је ова влада изражавала и друге ставове (у вријеме полета устанка у Србији током септембра—децембра 1941), који су и тада и касније показивали њену информативну дезоријентисаност и политичку нестабилност.

Друго поглавље *Питање социјалистичке револуције у Југославији и Совјетски Савез 1942—1943.* садржи чињенице о савезничком оквиру покрета којим је руководио КПЈ, посебно оне које илуструју његове везе и односе са Коминтерном и Кремљом. Проблемски је елабориран пут идеолошко-политичке акције југословенских комуниста: од догматског занесењаштва о „Другој фази револуције“, пропраћеног разним крвавим екстремизмима, до народнофронтовског концепта. Аутор је показао да је овај политички домет био више симболичан него стваран, односно да је вођство КПЈ, имајући у првом плану освајање власти, до краја рата претпостављало самосталност свог субјекта реалним околностима. А то је водило насиљу над друштвено-политичком збиљом и тешким грађанским сукобима. Добро је приказан Титов став према противницима, онај којем — иако аутор то изричито не каже — Совјетска Русија објективно служи као традиционална и револуционарна окосница. Илустрован је подацима који се углавном поклапају са онима који су садржани у књизи *Савезници и југословенска ратна драма*, али Поповић доноси и неке нове, до сада непознате. Сви они говоре о томе да је партизански вихорни командант упорно слиједио линију основног циља (взимања власти), информисајући свог московског покровитеља доста једнострано о националним одно-

сима у земљи, да би му се представио најпре у класно-интернационалистичком, а затим у вишепартијском народнофронтовском смислу. Увјерљиво дјелује анализа која показује партијску дисциплинованост руководства НОП-а, те говори о игри Кремља са западним демократијама на плану дискредитовања југословенске краљевске владе и покрета Драже Михаиловића, а с друге стране афирмације партизанског покрета.

Аутор је пружио чињенице о разним егзистенцијалним позицијама српског народа, чињенице које омогућавају закључивање на нивоу процеса дужег трајања, али такво закључивање изостаје код њега.

Треће поглавље *Победа револуције у Југославији и Совјетски Савез* обухвата чињенице о активности СССР-а у савезничком троуглу, оне које илустрију суптилну тактику дискредитовања југословенске владе што се врши издавањем њеног односа са четницима и саме четничке активности из контекста конкретних националних околности, или оне која је усмјерена на обезбјеђивање међународног легитимитета НОП-а његовим повезивањем са краљем Петром II. Тито досљедно сљедећи Коминтернин савјет о начину уклањања конкурентског политичког центра, али зна да дјелује и независно од њега руководећи се реалним односом снага. Са спознајом да савјетована „употреба“ краља може бити и опасна за њега јер је ријеч о задржавању значајног симбола српског јединства. Стога је политика дискредитовања Драже Михаиловића помоћу краља био једини излаз који води растројству четничких редова и на крају политичкој и војној употреби Црвене армије у одлучујућој бици за преузимање власти. У тијесној сарадњи са Кремљом уклањају се велике потенцијалне опасности: искрцавање западних Савезника на Јадранској обали и она, још већа, коју носи могућност да немачке јединице из јужне

армијске групације посредством Запада направе са Михаиловићем обострано спасоносан споразум у посљедњи час.

Поповић је умјешно одредио односе снага у троуглу НОП-московски центар-лондонски центар, служећи се при том и досадашњим научним резултатима и објављеном изворном графом југословенске, британске, совјетске и друге провенијенције.

Ауторова елаборација бројних података о материјалној помоћи СССР-а Народноослободилачком покрету (четврто поглавље) је узорно презентирана. Исто тако примјерно је приказано и учешће Југословена у отаџбинском рату народа СССР-а и Руса у ослободилачком рату Југославије (пето поглавље).

Третман СССР-а и његовог отаџбинског рата у политици и пропаганди НОП-а Југославије (шесто, завршно поглавље) илустрован је познатим чињеницама о идеолошком и политичком доживљавању прве социјалистичке земље у редовима комуниста и обичних бораца (као „двигетног врта социјализма“), који говори о складу традиције и револуције и о умјешној партијској функционализацији овог снажног људског набоја.

Закључак је конципиран као синтеза основних чињеница анализе. Он је, међутим, и показатељ да је ауторова појмовна *уравнотеженост* Павелићевог и Недићевог *квислинџства* озбиљан пропуст дјела; можда и случајан, јер и у књизи презентирани чињенице о српском егзистенцијалном ломатању упућују на други закључак.

Аутор Никола Поповић је једном *Југословенско-совјетски односи у другом светском рату* потврдио себе као врсног истраживача, непристрасног интерпретатора чињеница, као зналаца који догађаје одређује ширим друштвено-политичким оквиром. Ова књига припада најбољим резултатима југословенске историографије међународних односа НОР-а и револуције.

Веселин Буретић